

Ευριπίδη , *Ελένη*, Γ΄ επεισόδιο (στ. 1286 –1424)
πρόταση διδασκαλίας

Δημήτρης Βλάχος
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ροδόπης

Ευριπίδη , *Ελένη* , Γ΄ επεισόδιο (στ. 1286 –1424)

Διδακτικοί στόχοι

- ▶ Η λειτουργία του Επεισοδίου στο σύνολο του δράματος
- ▶ Ο ρόλος της Ελένης και του Μενέλαου στην υλοποίηση του σχεδίου απόδρασης
- ▶ Το ήθος του Θεοκλύμενου και η λειτουργία του στο συγκεκριμένο Επεισόδιο
- ▶ Η λειτουργία της στιχομυθίας, των δίσημων λόγων και της τραγικής ειρωνείας
- ▶ Τα ελληνικά ταφικά έθιμα
- ▶ Γραμματειακό είδος : τραγωδία ή τραγικωμωδία
- ▶ Η σχέση του ποιητή με τη μυθική παράδοση
- ▶ Φιλοσοφικός προβληματισμός : η ηθική του δόλου, είναι και φαίνεσθαι, γνώση και άγνοια

Μεθόδευση των διδακτικών στόχων

1. Ανάγνωση από το διδάσκοντα ή από μαθητές (έχει προηγηθεί φυσικά σχετική προετοιμασία των μαθητών). Αν υπάρχει χρόνος στο τέλος, μπορεί να ανατεθεί σε μαθητές η δραματοποίηση της διδαγμένης ενότητας.
2. Ανάπλαση περιεχομένου – Αξιοποίηση των τίτλων και των πλαγιότιτλων που υπάρχουν στις επιμέρους ενότητες. Γενικότερα αξιοποιούμε το υλικό του βιβλίου (εισαγωγή, εικόνες, λεξικό όρων, παράλληλα κείμενα) όπου θεωρούμε απαραίτητο.
3. Σύνδεση με τα προηγούμενα.
4. Προώθηση του μύθου.
5. Δραματικό στοιχείο. Εξωτερική και εσωτερική δράση.
6. Τραγικό στοιχείο.
7. Το «ήθος» των προσώπων.
8. Δίσημοι λόγοι. Τραγική ειρωνεία.
9. «Έλεος και φόβος» των θεατών.
10. Η «όψη» : Να επισημανθεί από αυτήν την άποψη η ευρηματικότητα του Ευριπίδη (λειτουργικότητα του τάφου , σκευή Θεοκλύμενου –Ελένης – Μενελάου).
11. Η «διάνοια»: α. Αντιλήψεις των Ελλήνων για τη γυναίκα. β. Η αρετή στον Ευριπίδη μπορεί να είναι κτήμα ανδρών και γυναικών, ελευθέρων και δούλων. γ. Η ηθική του δόλου. δ. Είναι και φαίνεσθαι. ε. Γνώση και άγνοια.
12. Πολιτιστικά στοιχεία: (αντιλήψεις για την ταφή , ταφικά έθιμα).

- ▲ Η μεθόδευση των διδακτικών στόχων μπορεί να παρακολουθήσει τη διαίρεση του Αριστοτέλη σχετικά με τα κατά ποιον μέρη της τραγωδίας (μύθος , ήθος , λέξη, διάνοια, όψη, μέλος).
- ▲ Να επισημανθεί ότι η τραγωδία ως σύνθετο καλλιτέχνημα (λόγος – μουσική – όρχηση) με ενότητα μορφής και περιεχομένου υπακούει στην αριστοτελική αρχή της φυσικής - λογικής – ψυχολογικής αναγκαιότητας (*κατά το εικός και αναγκαίον*). Η αισθητική νομοτέλεια διέπει την τραγωδία και ως εκ τούτου δεν υπάρχει χώρος για αυθαιρεσία και εκζήτηση. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μπορεί να εξεταστεί και το ζήτημα της ελευθερίας σχετικά με τη διαχείριση της μυθικής παράδοσης από τον Ευριπίδη στη συγκεκριμένη τραγωδία

Α΄ Στους στίχους αυτούς μορφή και περιεχόμενο υπηρετούν την ευριπίδεια παραλλαγή του μύθου για την Ελένη

Η Ελένη του Ευριπίδη αμφισβητεί την Ελένη της ομηρικής παράδοσης

▲ Η Ελένη δεν εγκατέλειψε τον άντρα της ούτε ευθύνεται για τον Τρωικό Πόλεμο, αλλά υπήρξε θύμα της θέλησης των θεών

▲ Η Ελένη είναι προικισμένη με όλες τις γυναικείες αρετές (συζυγική πίστη, τρυφερότητα, συμπόνια), αλλά διαθέτει στο έπακρο αναπτυγμένες και τις ανδρικές αρετές (θάρρος, καρτερία, ευφυΐα, επινοητικό πνεύμα). Ωστόσο η «καινή Ελένη» του Ευριπίδη δεν φαίνεται να έχει παραιτηθεί από το δόλο και την απάτη που χαρακτήριζαν άλλωστε και το είδωλό της (συγχώνευση ειδώλου – αληθινής Ελένης).

Ως προς το περιεχόμενο

Η σύλληψη και η υλοποίηση του σχεδίου εξαπάτησης του Θεοκλύμενου αποκαλύπτει την πνευματική και ηθική υπεροχή της Ελένης έναντι του Μενελάου και του Θεοκλύμενου.

Ως προς τη μορφή

-Η στιχομυθία (ζωηρός διάλογος στίχο με στίχο) με τη μορφή καταγιγιστικών ερωτήσεων ανακριτικού τύπου από τη μεριά του Θεοκλύμενου κορυφώνει τη δραματική ένταση, κρατώντας αδιάπτωτο το ενδιαφέρον των θεατών για περισσότερο από 170 στίχους (1313 –1397). Οι απαντήσεις της Ελένης επιβεβαιώνουν την ευριπίδεια παραλλαγή του μύθου.

-Να προσεχτούν η τραγική ειρωνεία (ιδιαίτερα στους στίχους:1325, 1360, 1401-1402) και το κωμικό στοιχείο (συμπεριφορά του Θεοκλύμενου). Και τα δυο αναδεικνύουν την πνευματική υπεροχή της Ελένης έναντι του Θεοκλύμενου.

Η δραματική τεχνική του Ευριπίδη αναδεικνύει την ευφυΐα της Ελένης

Στάδια εξύφανσης του δόλου

- ▶ *Μαύρα ρούχα , κομμένα μαλλιά, δακρυσμένα μάτια (1307-1309)*
- ▶ *Δήλωση υποταγής στον Θεοκλύμενο (Αφέντη, ..., στ.1313)*
- ▶ *Λακωνική δήλωση του θανάτου του Μενέλαου (στ. 1316)*
- ▶ *Επίκληση της μαρτυρίας της Θεονόης και του Έλληνα ναυαγού (στ. 1319)*
- ▶ *Έκφραση συντριβής για το θάνατο του Μενέλαου και για την αδυναμία της να προσφέρει τις καθιερωμένες νεκρικές τιμές (1342)*
- ▶ *Ρητή δήλωση αποδοχής του γάμου με τον Θεοκλύμενο (1350)*
- ▶ *Ικεσία προς τον Θεοκλύμενο για να της επιτραπεί η εκτέλεση των ταφικών καθηκόντων της. (1357 –1359)*
- ▶ *Εκμετάλλευση της ευπιστίας του Θεοκλύμενου και του ερωτικού του πάθους που τυφλώνει τη λογική του.*

Η δραματική τεχνική του Ευριπίδη

(κατά το εικός και αναγκαίον – έλεος και φόβος)

- ▶ *Γιατί ο Ευριπίδης παρεμβάλλει το χαιρετισμό που απευθύνει ο Θεοκλύμενος στο μνήμα του πατέρα του (1286 –1299) ;*
- ▶ *Τι εξυπηρετεί από δραματική άποψη ο στ. 1394; (Ο Θεοκλύμενος ταλαντεύεται για μια στιγμή ως προς τη σκοπιμότητα παρουσίας της Ελένης στην απόδοση των νεκρικών τιμών για τον Μενέλαο).*

Στόχος του Ευριπίδη είναι να παρουσιάσει ως φυσικές τις αντιδράσεις των ηρώων του και να κρατήσει αδιάπτωτο το ενδιαφέρον των θεατών μέχρι το τέλος.

Β' Ανάδειξη της θεατρικότητας του κειμένου (σκηνογραφία, σκηνοθεσία, σκευή των υποκριτών, στοιχεία εξωτερικής και εσωτερικής δράσης)

- ✦ Έχει προηγηθεί ο χωρισμός του Επεισοδίου σε Σκηνές : Α' Σκηνή : Θεοκλύμενος (στ. 1286 –1304), Β' Σκηνή : (στ. 1305 –1424). Να εξηγηθεί η διαφορά Σκηνής και Επεισοδίου.
- ✦ Σκηνογραφικές και Σκηνοθετικές πληροφορίες. Να επισημανθεί στους στίχους αυτούς (1286 –1424) η έντονη εξωτερική και εσωτερική δράση. (Εξωτερικές κινήσεις προσώπων, κινήσεις παθών).
- ✦ Πώς υπηρετεί η σκευή των υποκριτών τις απαιτήσεις αυτού του Επεισοδίου;
- ✦ Προβληματισμός των μαθητών πάνω στις διαφορές αρχαίου και σύγχρονου θεάτρου με αφορμή τους στίχους 1307 –1309 που αφορούν στη σκευή των υποκριτών (θεατρική συμβατικότητα).

Γ΄ Ταφικά έθιμα και η σημασία τους για τους αρχαίους Έλληνες

- ▶ Υπενθυμίζουμε στους μαθητές μας ότι η τραγωδία αυτή γράφτηκε το 412 π.Χ, δηλαδή μεσούντος του πολυαίμακτου Πελοποννησιακού Πολέμου και μάλιστα μετά την πανωλεθρία των Αθηναίων στη Σικελία. Κατά συνέπεια πρέπει να ληφθεί υπόψη η ευαισθησία των Αθηναίων πάνω στο ζήτημα της ταφής των νεκρών και τις σχετικές υποχρεώσεις των ζώντων συγγενών.
- ▶ Εντοπίζουμε πρώτα τις πληροφορίες που δίνουν οι στίχοι αυτοί σχετικά με τα ταφικά έθιμα των αρχαίων Ελλήνων.
- ▶ Αξιοποιώντας στη συνέχεια εικόνες και κείμενα, δίνουμε ερεθίσματα στους μαθητές μας να εκφράσουν τον προβληματισμό τους πάνω στο εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα των ταφικών εθίμων και των σχετικών με το θάνατο αντιλήψεων των αρχαίων Ελλήνων. Ο προβληματισμός μπορεί να επεκταθεί και στο παρόν με τη μορφή σύγκρισης. Η επίσκεψη σχετικού αρχαιολογικού χώρου (π.χ βασιλικοί τάφοι της Βεργίνας) και μουσείου, όπου εκτίθενται κτερίσματα τάφων και ταφές σε αναπαράσταση, ενδείκνυνται για μια ουσιαστική προσέγγιση του θέματος.

Αντιλήψεις για το θάνατο και ταφικά έθιμα των Αρχαίων Ελλήνων

«Ανάγνωση» εικόνων

Το νεκροταφείο του Κεραμεικού

*Ο Κάτω Κόσμος των Αρχαίων
Ελλήνων*

**Η αρπαγή της Περσεφόνης,
πιθανόν έργο του Νικόμαχου (...Nec fuit alius in ea arte velocior.. / ...
Κανένας δεν ήταν σ' αυτήν την τέχνη πιο γρήγορος.. , Πλίνιος)**

Δήμητρα και Κόρη (Περσεφόνη)

Περσεφόνη και Άδης ,
ανάγλυφο από το Ρήγιο της Κάτω Ιταλίας

Η Περσεφόνη ως βασίλισσα
του Κάτω Κόσμου
(Τάραντας , Κάτω Ιταλία)
περίπου 460 π.Χ

Ο Ερμής οδηγεί την Περσεφόνη από το βασίλειο του Άδη στη μητέρα της , τη Δήμητρα,
αττικό ερυθρόμορφο αγγείο ,
περίπου 460 π.Χ

Τοιχογραφία του Ερμή Ψυχοπομπού σε μακεδονικό τάφο στα Λευκάδια

**Ο Ερμής Ψυχομπός οδηγεί
στον Χάρωνα τη νεκρή,
αττική λήκυθος,
περίπου 450 – 400 π.Χ**

«Ο πανούργος βασιλιάς της Κορίνθου Σίσυφος και τον Θάνατο νίκησε και τους θεούς του Κάτω Κόσμου ξεγέλασε . Όταν όμως για δεύτερη φορά βρέθηκε στον Άδη το μαρτύριό του δεν είχε τέλος...»

Μελανόμορφος αμφορέας , 510 – 500 π.Χ

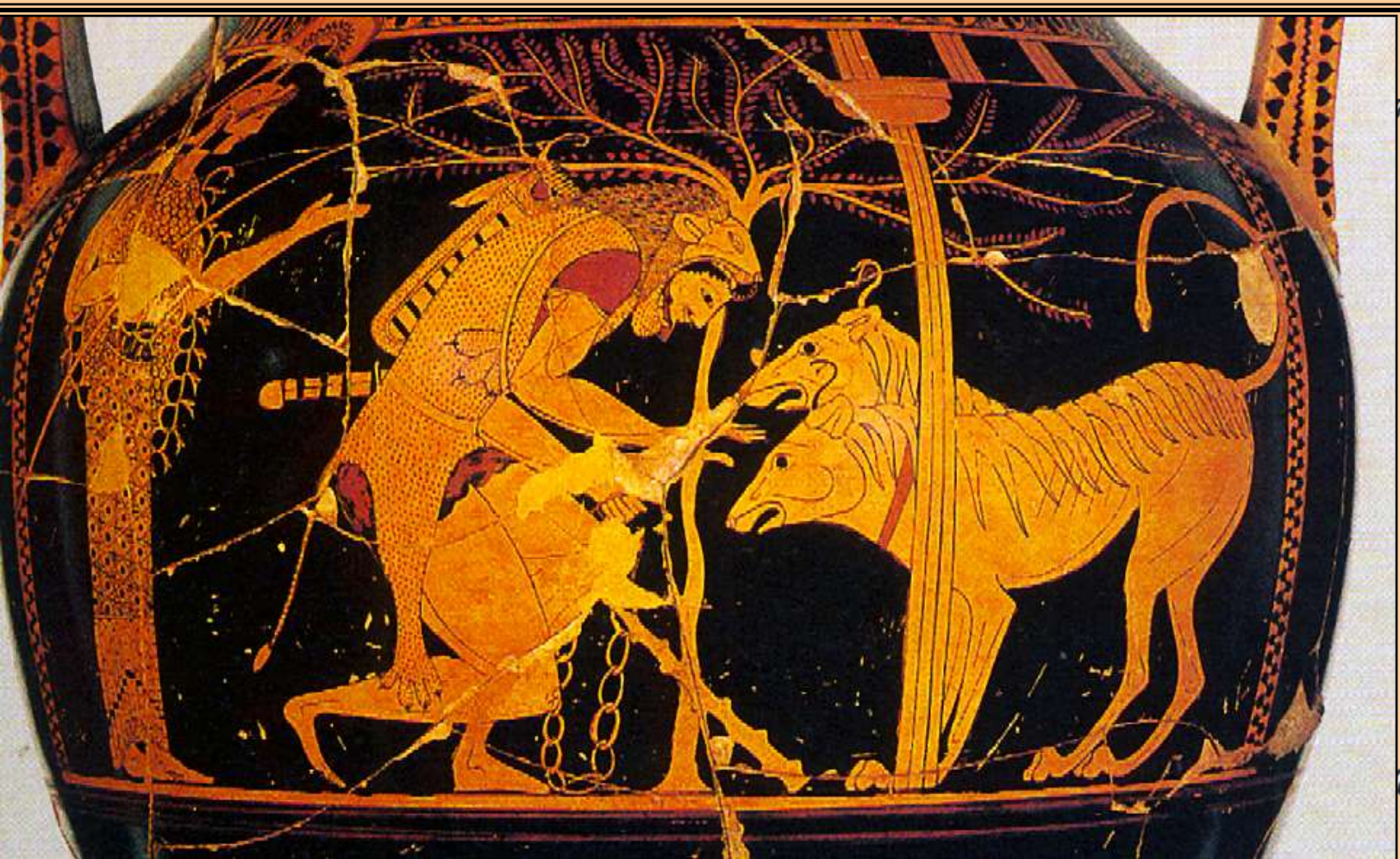
«Ο Ηρακλής στον Άδη καλοπιάνει το φοβερό φύλακά του , τον Κέρβερο»

Αττικός αμοφρέας , 515 – 510 π.Χ.

Ζωγράφος του Ανδοκίδη

Ύψος : 58,6 εκ.

Από το Vulci της Ετρουρίας , σήμερα βρίσκεται στο Λούβρο

Ο Ηρακλής οδηγεί τον Κέρβερο στον Ευρυσθέα
Περίπου 530 π.Χ

Antikensammlung SMPK Berlin

Antikensammlung SMPK Berlin

Ο Ηρακλής και ο Πειρίθους στον Άδη
Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος
470 – 460 π.Χ
Ύψος 42,5 εκ.

Η κάθοδος του Οδυσσέα στον Άδη.
Αττική ερυθρόμορφη πελίκη .
Γύρω στα 440 π.Χ.
Ζωγράφος του Λυκάονα
Ύψος : 47 εκ.
Σήμερα βρίσκεται στη Βοστώνη

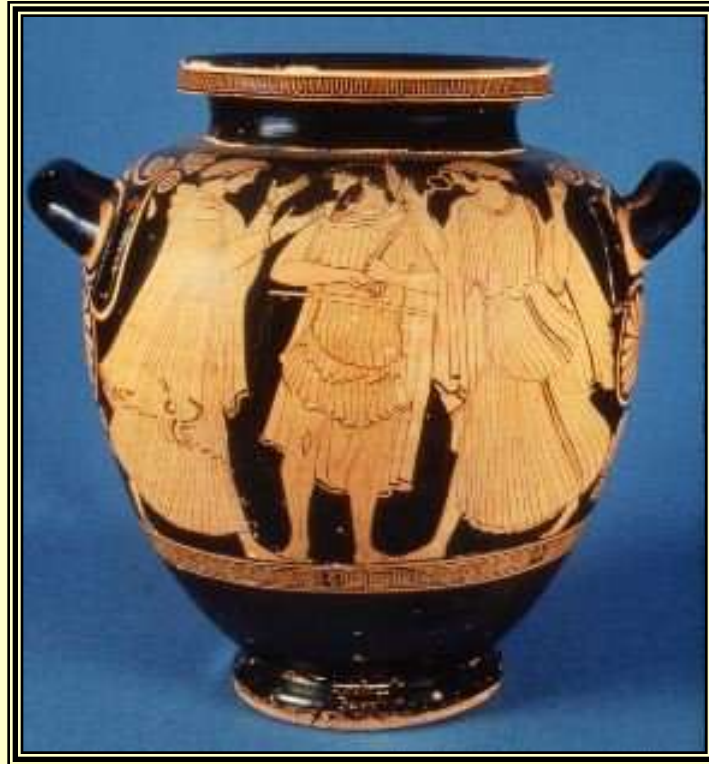

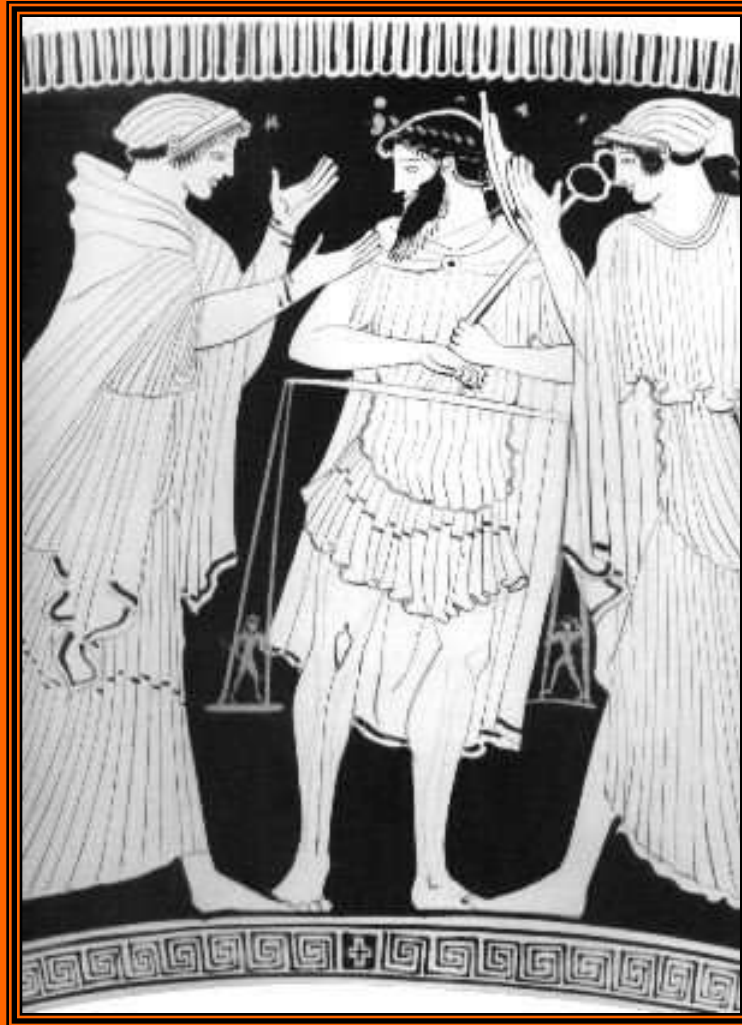
Ορφέας ,
αττική ερυθρόμορφη λήκυθος ,
περίπου 450 π.Χ

Ψυχοστασία Αχιλλέα – Μέμνονα
Αττικό ερυθρόμορφο αγγείο (στάμνος)
Περίπου 470 – 460 π.Χ

Ο Ερμής

Η Θέτις

Η Ηώς

«Η φτερωτή θεά Ηώς ανασηκώνει το νεκρό γιο της Μέμνονα»
Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, 490 – 485 π.Χ.
Ύψος 12 εκ. . Διάμετρος 26,7 εκ.
Από την Καπύη της Ν. Ιταλίας , σήμερα βρίσκεται στο Λούβρο

Μια μητέρα θρηνεί το γιο της... Η Ηώς τον Μέμνονα ή η Ευρώπη τον Σαρπηδόνα.

Μελανόμορφος αμφορέας , γύρω στο 530 π.Χ

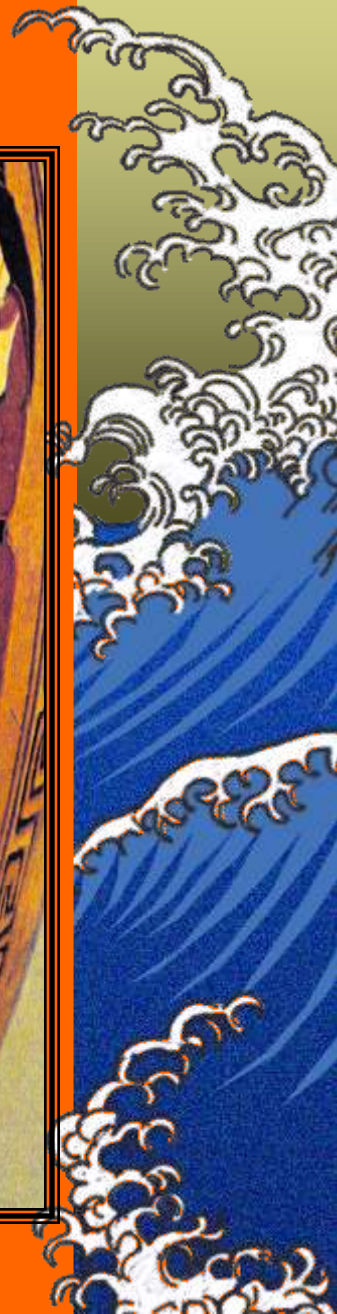
Αποδίδεται στον Ζωγράφο της Θρηνωδού του Βατικανού .

Ύψος : 44 εκ. .

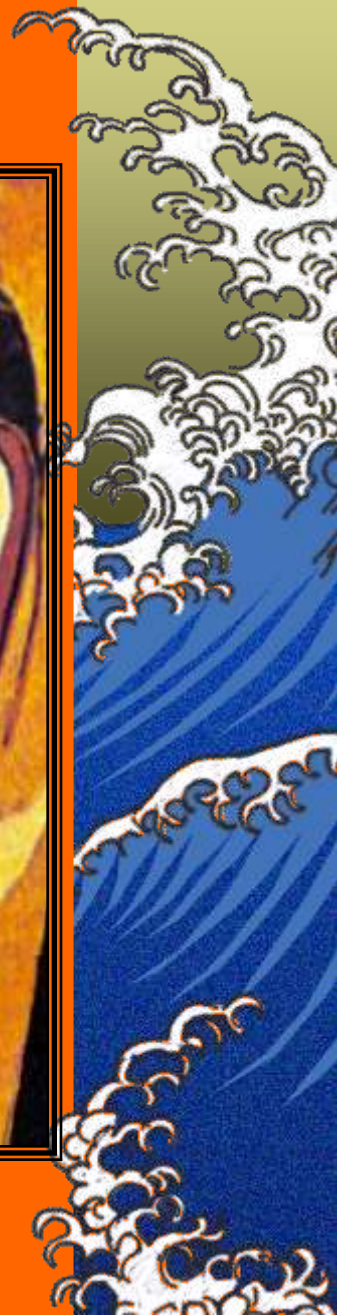
Από το Vulci της Ετρουρίας, σήμερα βρίσκεται στο Βατικανό

«Η Θέτιδα και οι άλλες θαλασσινές κόρες θρηνούν το νεκρό Αχιλλέα που κείται γαλήνιος στην κλίνη του»
Κορινθιακή υδρία , 570 π.Χ

...Σε έκφραση ύστατης απόγνωσης , χειρονομούν ζοηρά και τραβούν τα λυτά μαλλιά τους , ενώ η λύρα που κρατάει μία απ' αυτές συνοδεύει το λυπητερό τραγούδι τους...

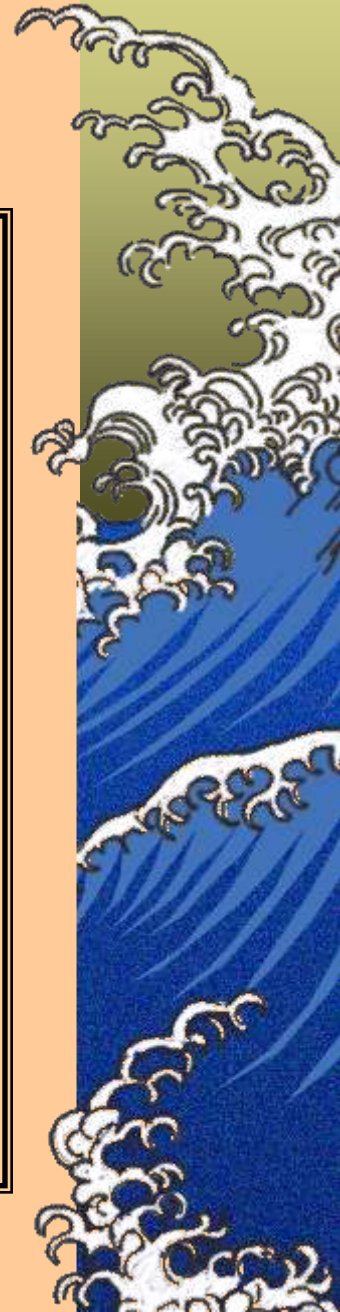
«Ο Ύπνος και ο Θάνατος μεταφέρουν το σώμα του νεκρού Σαρπηδόνα στην πατρίδα του , τη Λυκία»

Αττικός ερυθρόμορφος καλυκωτός κρατήρας , 515 – 510 π.Χ.

Αγγειοπλάστης Ευξίθεος. Αγγειογράφος Ευφρόνιος.

Ύψος: 45,8 εκ.

Από της Καιρέα (Caere) της Ετρουρίας , σήμερα βρίσκεται στη Ν. Υόρκη

Και οι υπογραφές των καλλιτεχνών: *ΕΥΦΡΟΝΙΟΣ ΕΓΡΑΦΣΕΝ - ΕΥΞΙΘΕΟΣ ΕΠΟΙΕΣΕΝ*

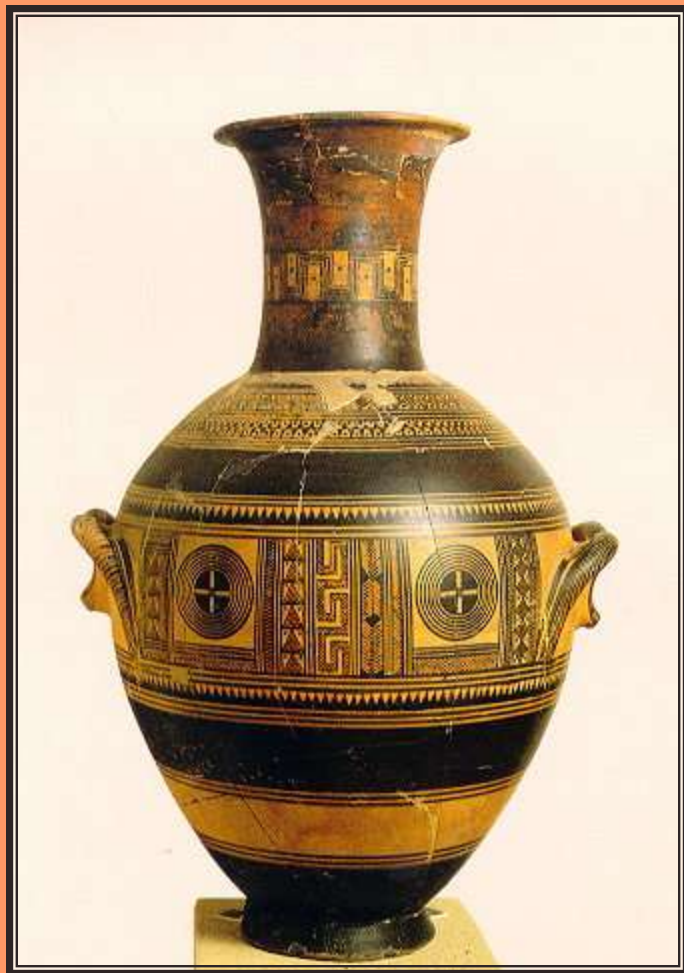

Ο θάνατος ως θέμα αφήγησης στη γεωμετρική τέχνη

*Από τα γεωμετρικά σχήματα στην απεικόνιση
της ανθρώπινης μορφής*

**Αμφορέας Κεραμεικού , πρώτη
γεωμετρική περίοδος , 860 – 840 π.Χ**

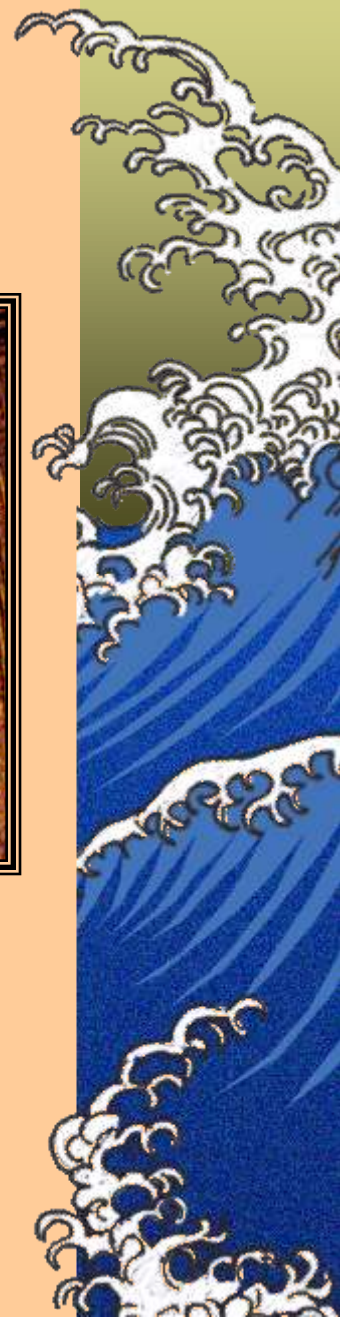

Αττικός γεωμετρικός αμφορέας, 755-750 π.Χ
Αποδίδεται στο Ζωγράφο του Διπύλου
Ύψος : 162 εκ.
(Αθήνα – Κεραμεικός)

«Πρόθεσις νεκρού»

Αττικός γεωμετρικός κρατήρας,

745-740 π.Χ

«Εκφορά νεκρού»

Αποδίδεται στον Ζωγράφο του Hirschfeld

Ύψος : 123 εκ. (Αθήνα – Κεραμεικός)

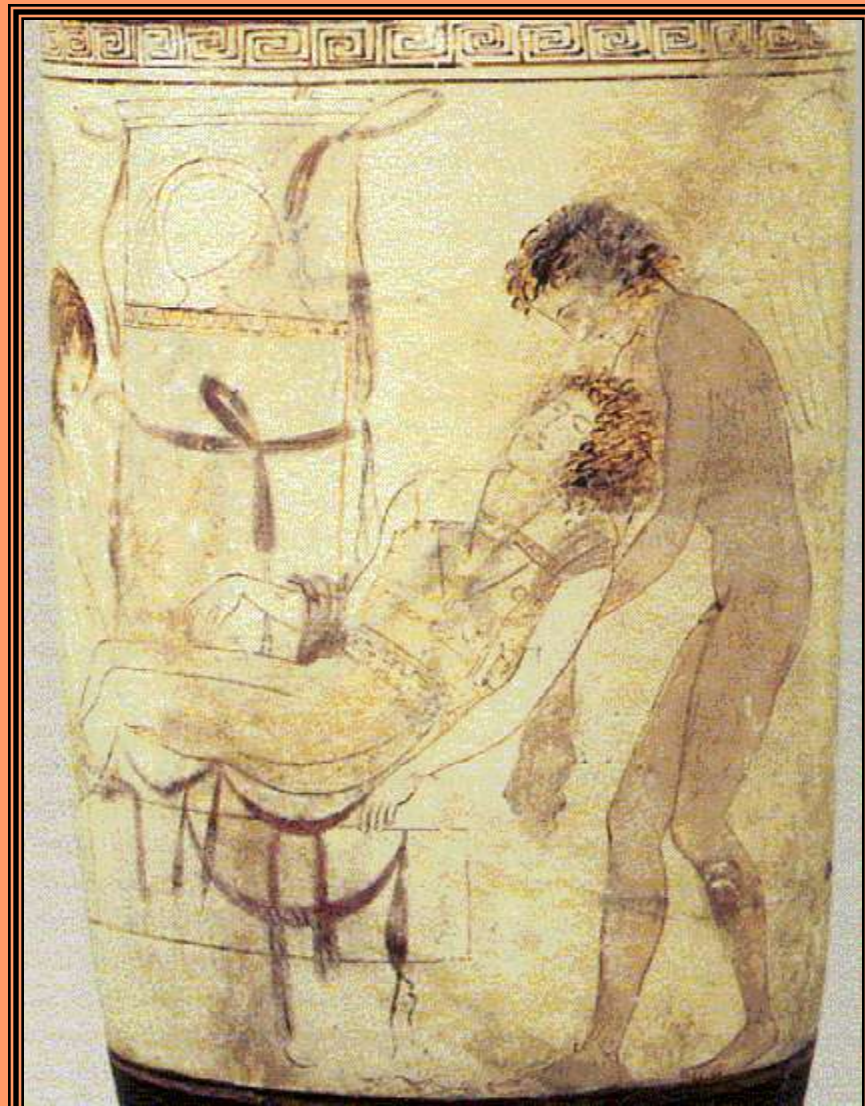
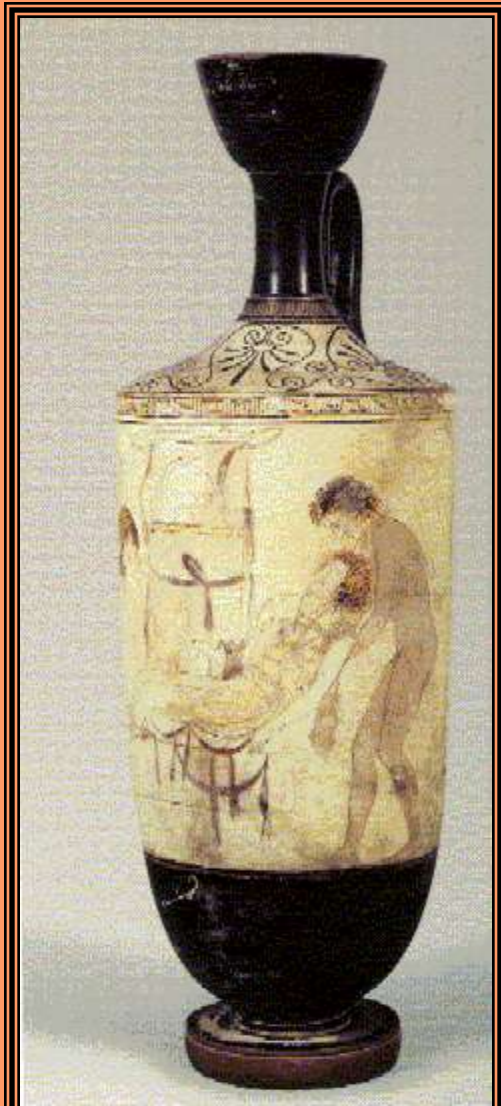

Αττικές λήκυθοι

Το νεκρό πολεμιστή σηκώνουν τα δίδυμα παιδιά της Νύχτας, ο όμορφος - νεανικός Ύπνος (δίπλα στο κεφάλι του νεκρού) και ο αγριωπός - γενειοφόρος Θάνατος (προς τα πόδια του νεκρού)
Αττική λευκή λήκυθος, 440 - 435 π.Χ.

Ζωγράφος του Θανάτου. Ύψος 48,8 εκ. Βρίσκεται στο Λονδίνο.

Ο Ύπνος...

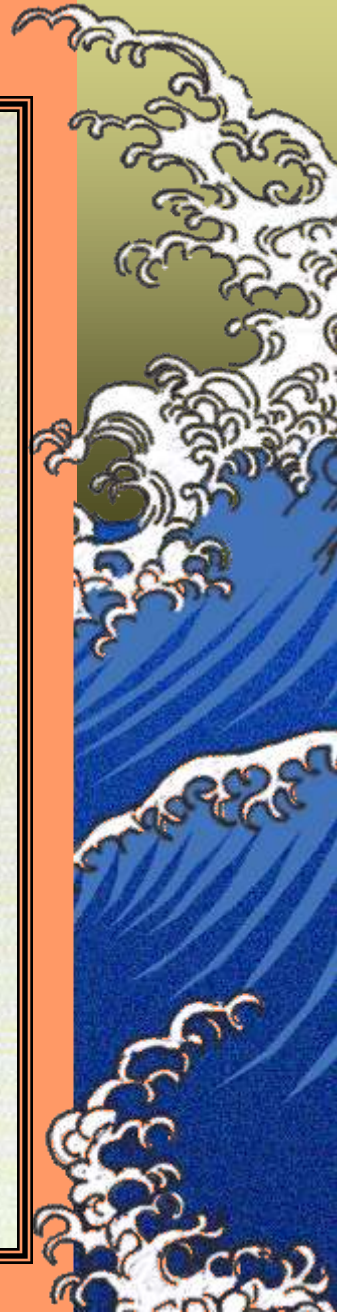
Ο Θάνατος...

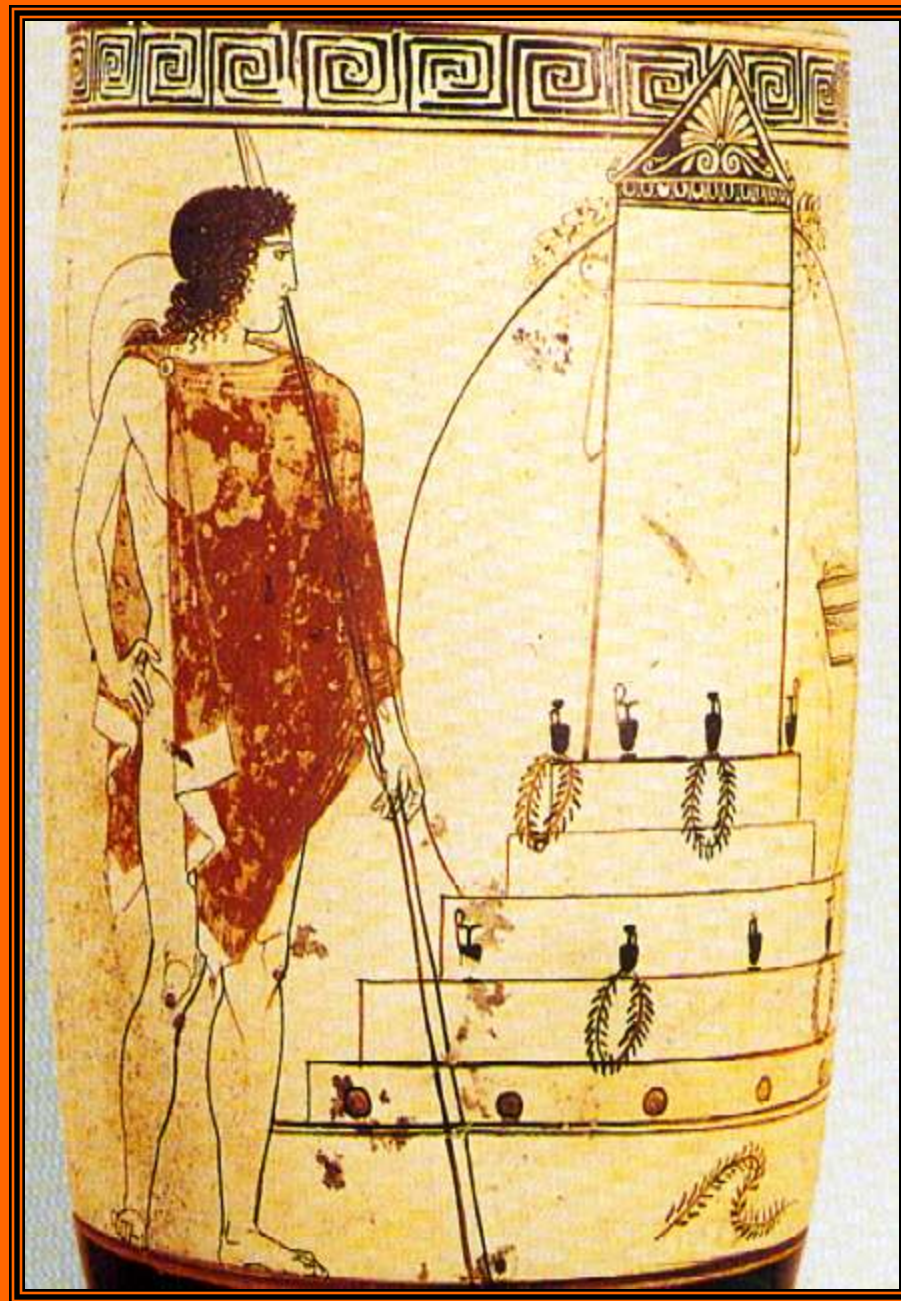
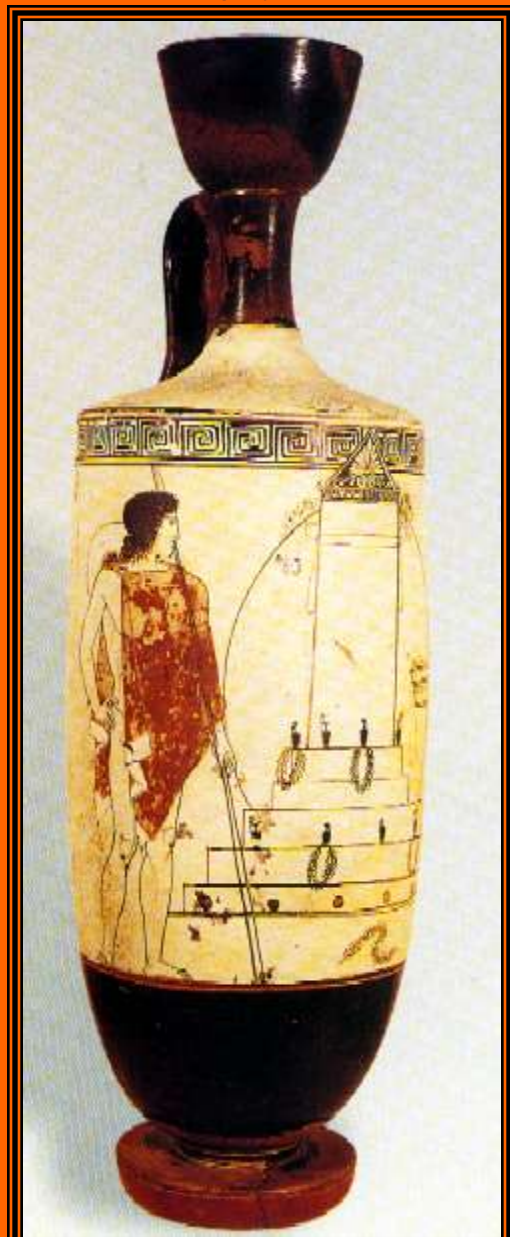
Αττική λευκή λήκυθος,
410 – 400 π.Χ.

Αγγειογράφος της Ομάδας των Καλαμιών
Ύψος : 47,8 εκ. .

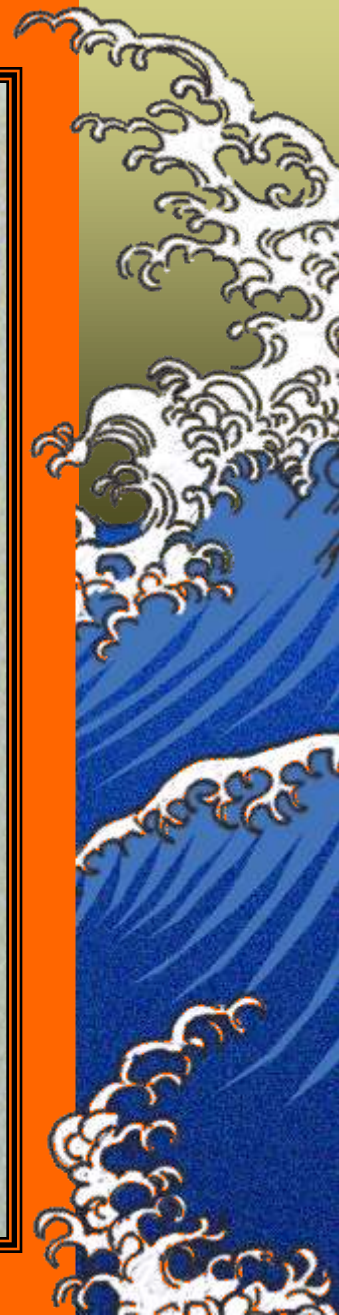

Αττική λευκή λήκυθος ,
440 π.Χ, Ζωγράφος του Bosanquet.
Ύψος : 49 εκ.

«Αθηναία δέσποινα αποχαιρετά τον πολεμιστή σύζυγό της»
Αττική λευκή λήκυθος, περίπου 440 π.Χ. Ζωγράφος του Αχιλλέα.

Ύψος : 42,5 εκ.

Θραύσμα λευκής ληκύθου ,
ύψος 12 εκ. ,
περίπου 410 π.Χ

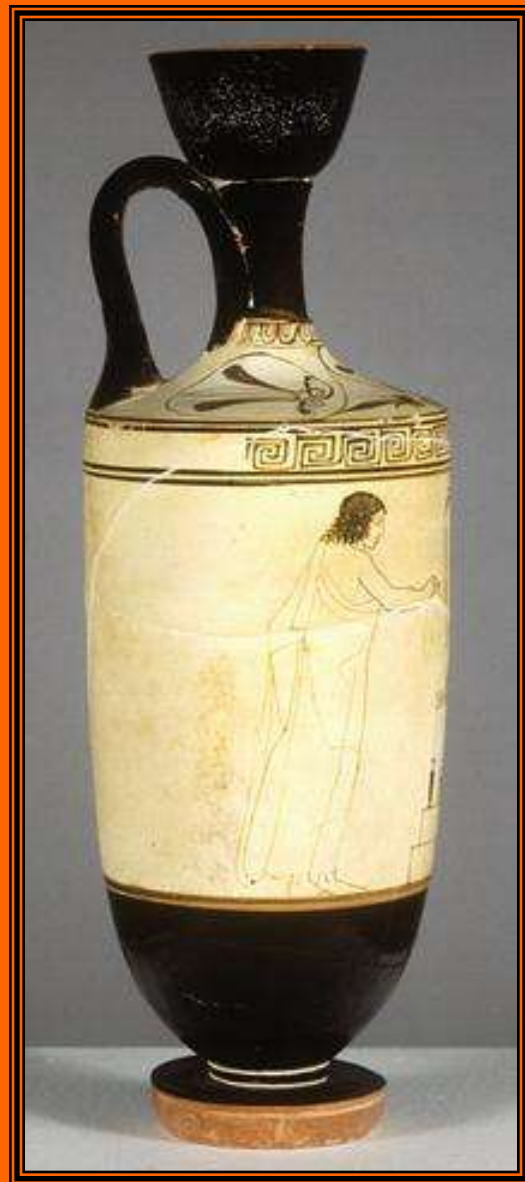

Οπλίτης ετοιμάζεται να κόψει με το ξίφος του μια τούφα από τα μαλλιά του σε ένδειξη πένθους.

Ύψος : 43,6 εκ.

Περίπου 480 – 470 π.Χ

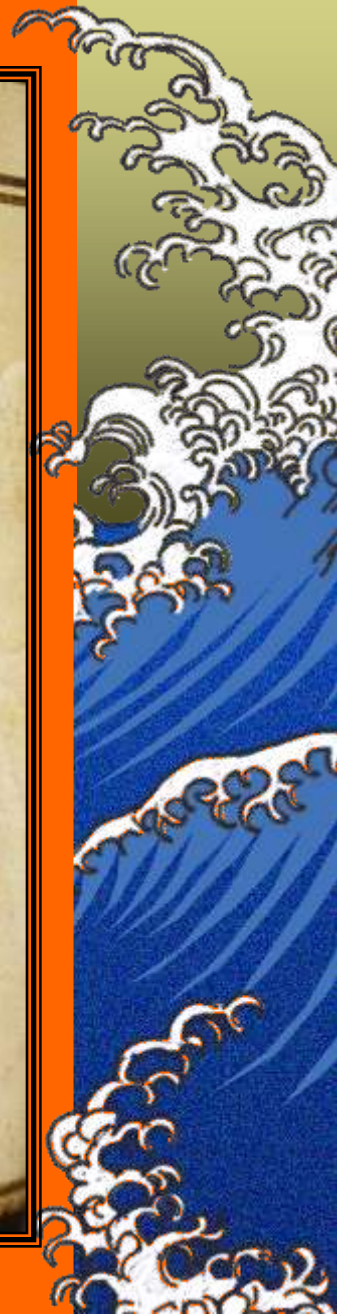
Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος
λευκού βάθους

Ζωγράφος του Sabouroff

Περίπου 450 π.Χ
Ύψος : 28,9 εκ.

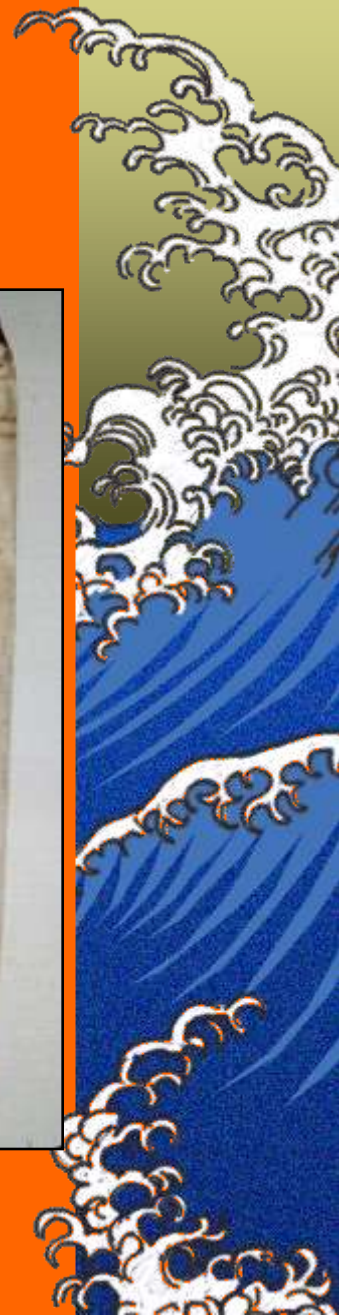

«Πρόθεσις» με τρεις θρηνωδούς
Αττική ερυθρόμορφη λευκή λήκυθος

Περίπου 430 – 420 π.Χ

Ύψος : 27 εκ.

Γυναίκα καθισμένη σε δίφρο κρατάει ένα ταφικό στεφάνι
Στην επιφάνεια της ληκόθου η επιγραφή *ΚΑΛΗ* : (Αυτή είναι) όμορφη
Από τη Γέλα της Σικελίας
Περίπου 450 π.Χ

***Ο Θάνατος ως θέμα αφήγησης
στην αρχαία ελληνική γλυπτική***

Επιτάφια στήλη του Αριστίωνος , έργο του Αριστοκλέους ,
περίπου 510 π.Χ.

Ύψος 2,02 μ. , μεγ. πλάτος 0,72 μ. . Αττική .

Η γυναίκα και το κόσμημα...

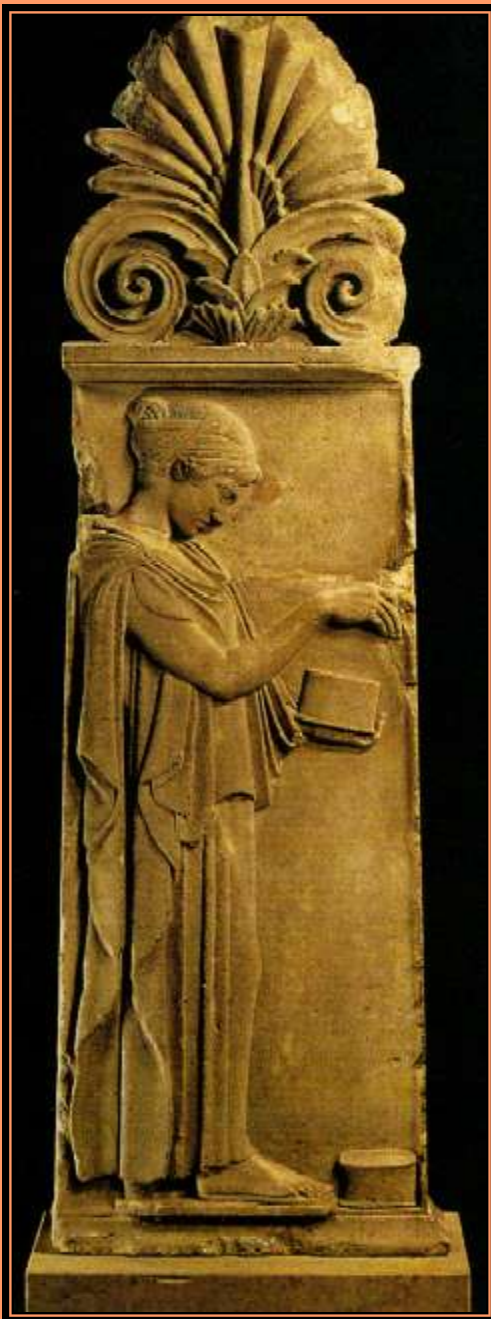
... μια σχέση που διαρκεί και μετά θάνατον ...

Ο Πολυνεΐκης προσφέρει στην Εριφύλη το
περιδέραιο της Αρμονίας

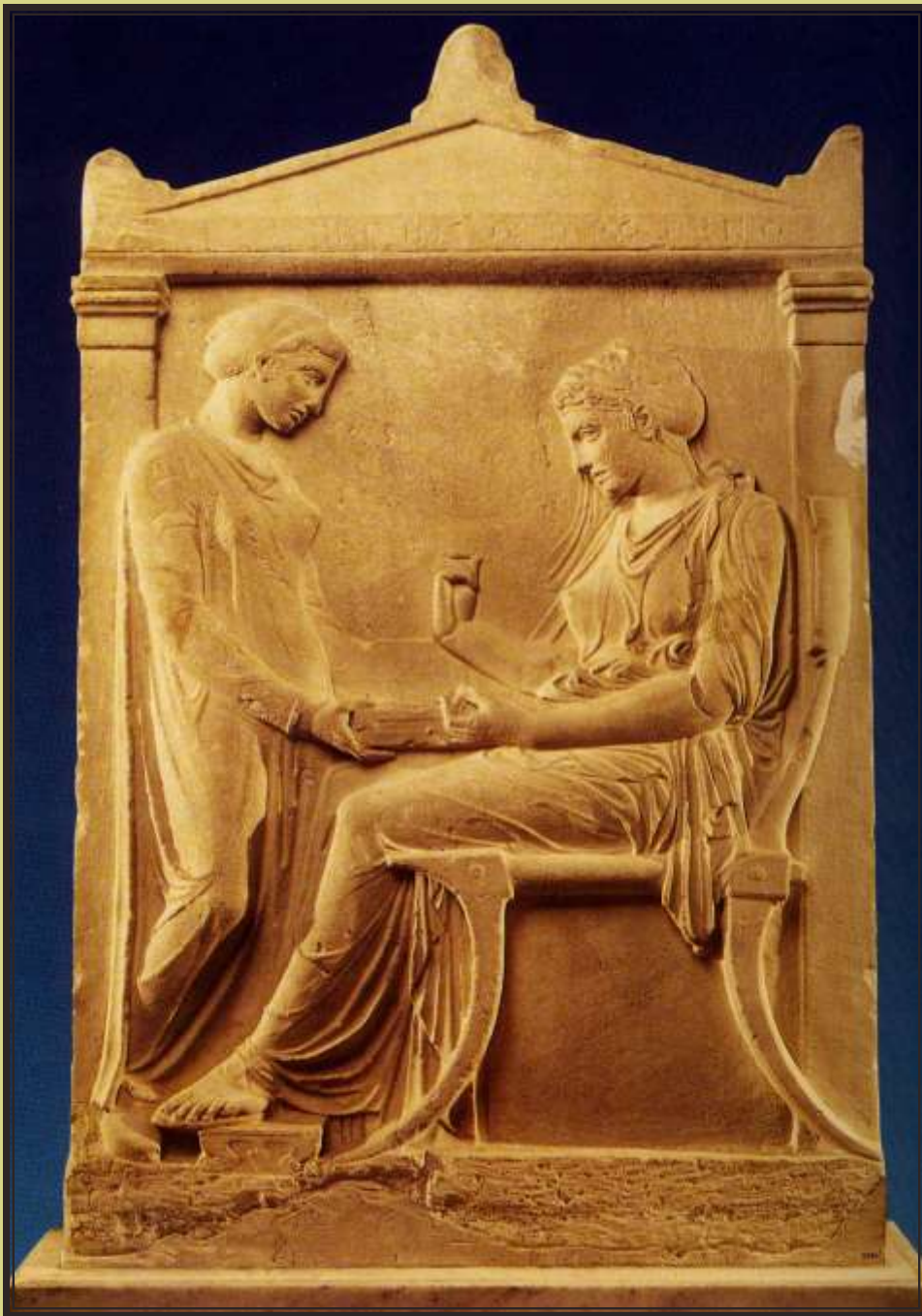
Αττική ερυθρόμορφη Πελίκη
Ζωγράφος του Σικάγου
460 – 450 π.Χ
Ύψος : 41 εκ.
Lecce , Museo Provinciale

Η «Στήλη Giustiniani», επιτάφια στήλη κόρης,
περίπου 450 π.Χ
Ύψος 1,43 μ. .
Πάρος, σήμερα βρίσκεται στο Βερολίνο.

Επιτάφιο ανάγλυφο της Ηγησώς,
περίπου 410 π.Χ.

Ύψος 1,58 μ.. Αθήνα

Επιτάφια στήλη από την
αρχαία Πύδνα, περίπου
400 π.Χ. .
Ύψος : 1,28

Επιτάφιο ανάγλυφο του Δεξίλεω,
394 π.Χ.

Ύψος 1,75 μ.

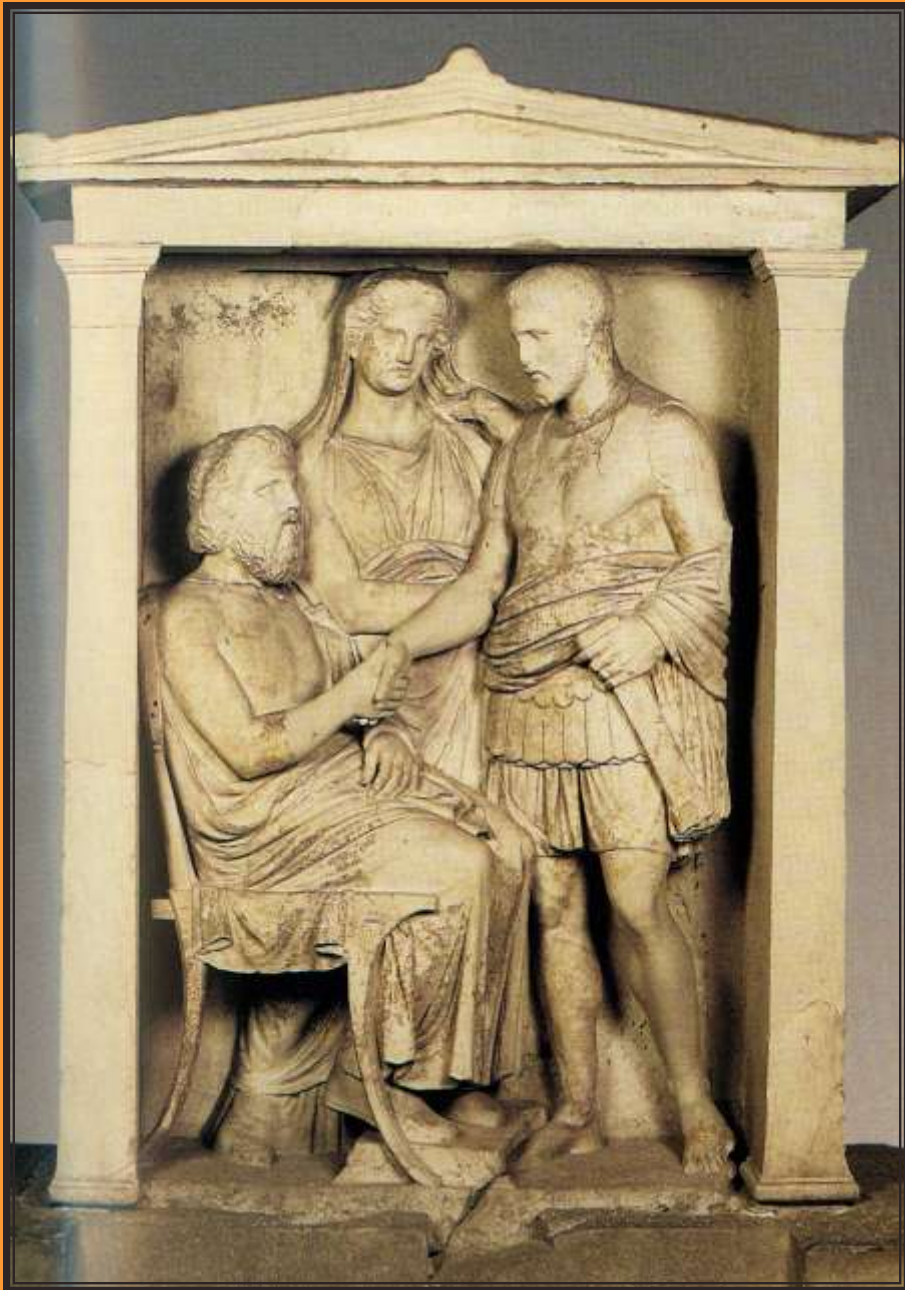
Αθήνα – Κεραμεικός

Η επιτάφια στήλη του
Ιλισσού ,
περίπου 340 π.Χ
Ύψος 1,68 μ.
Αθήνα

Επιτάφιο μνημείο της οικογένειας του
Προκλείδη,
περίπου 330 π. Χ.

Ύψος (συνολικό) : 2,15 μ.
Πλάτος 2,25 μ.
Αθήνα - Κεραμεικός

Παράλληλα θέματα...

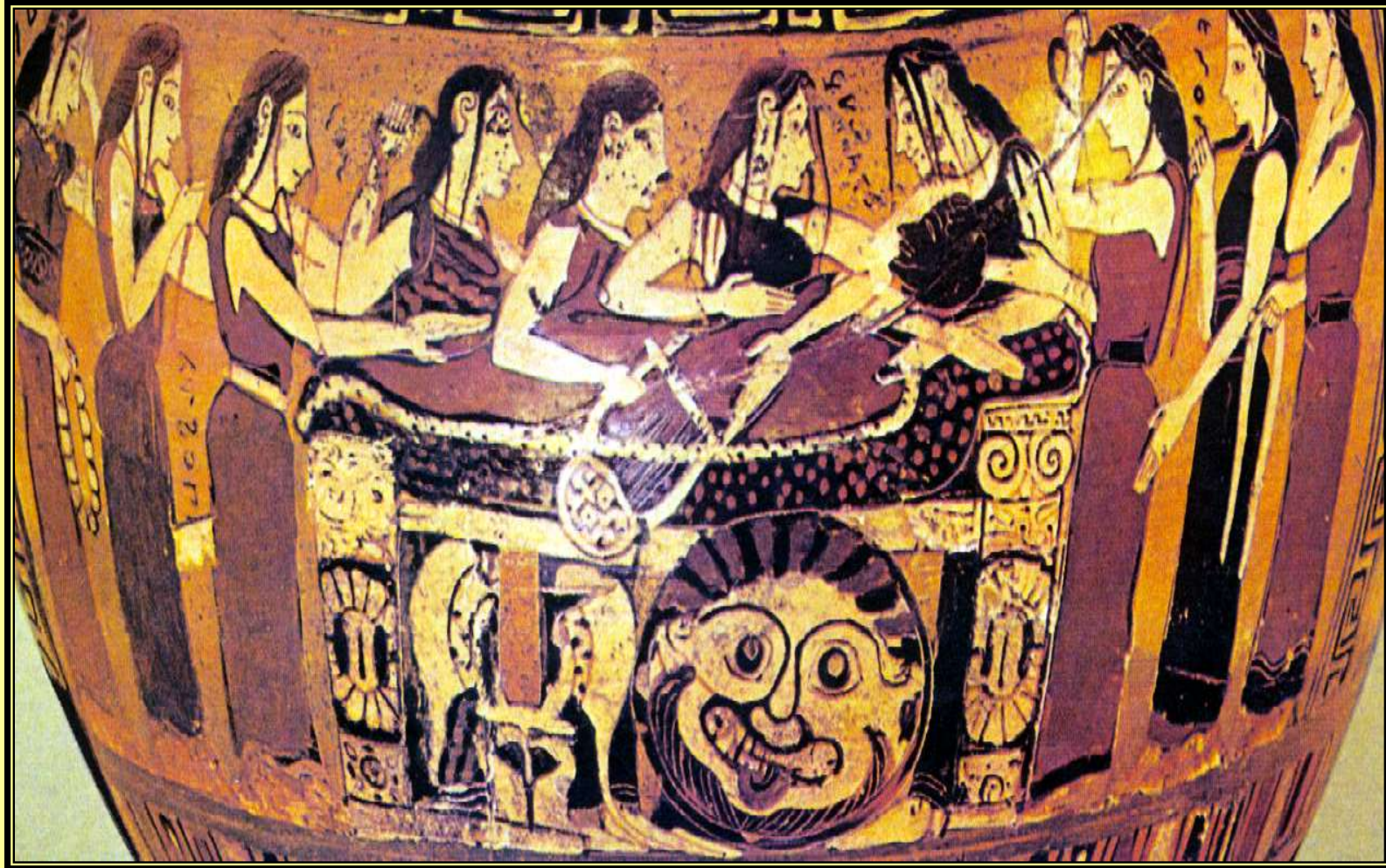
Ἥως - Μέμνον

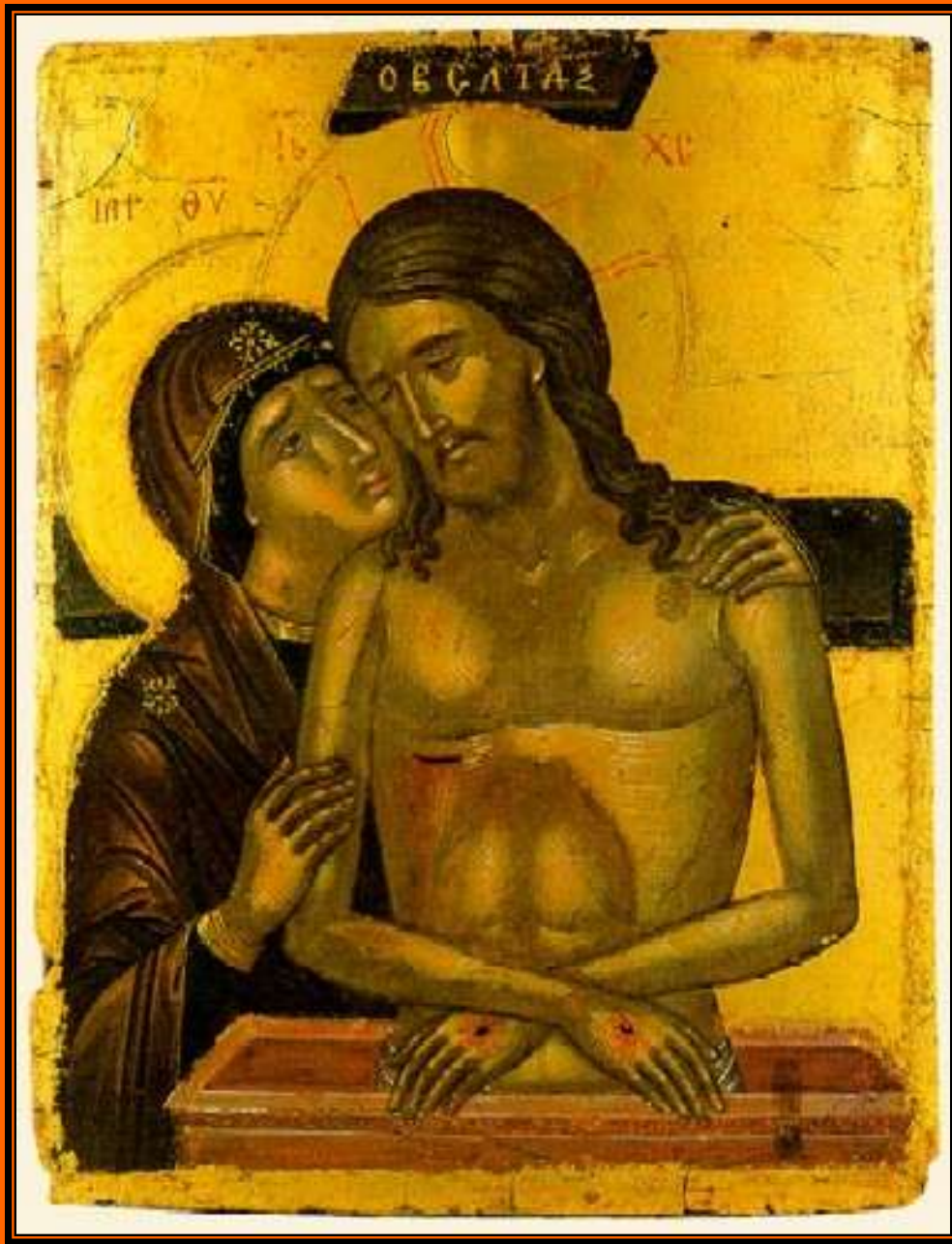

Michelangelo, *Pietà* ,(1497-1500)

Θέτις – Αχιλλέας - Νηρηίδες

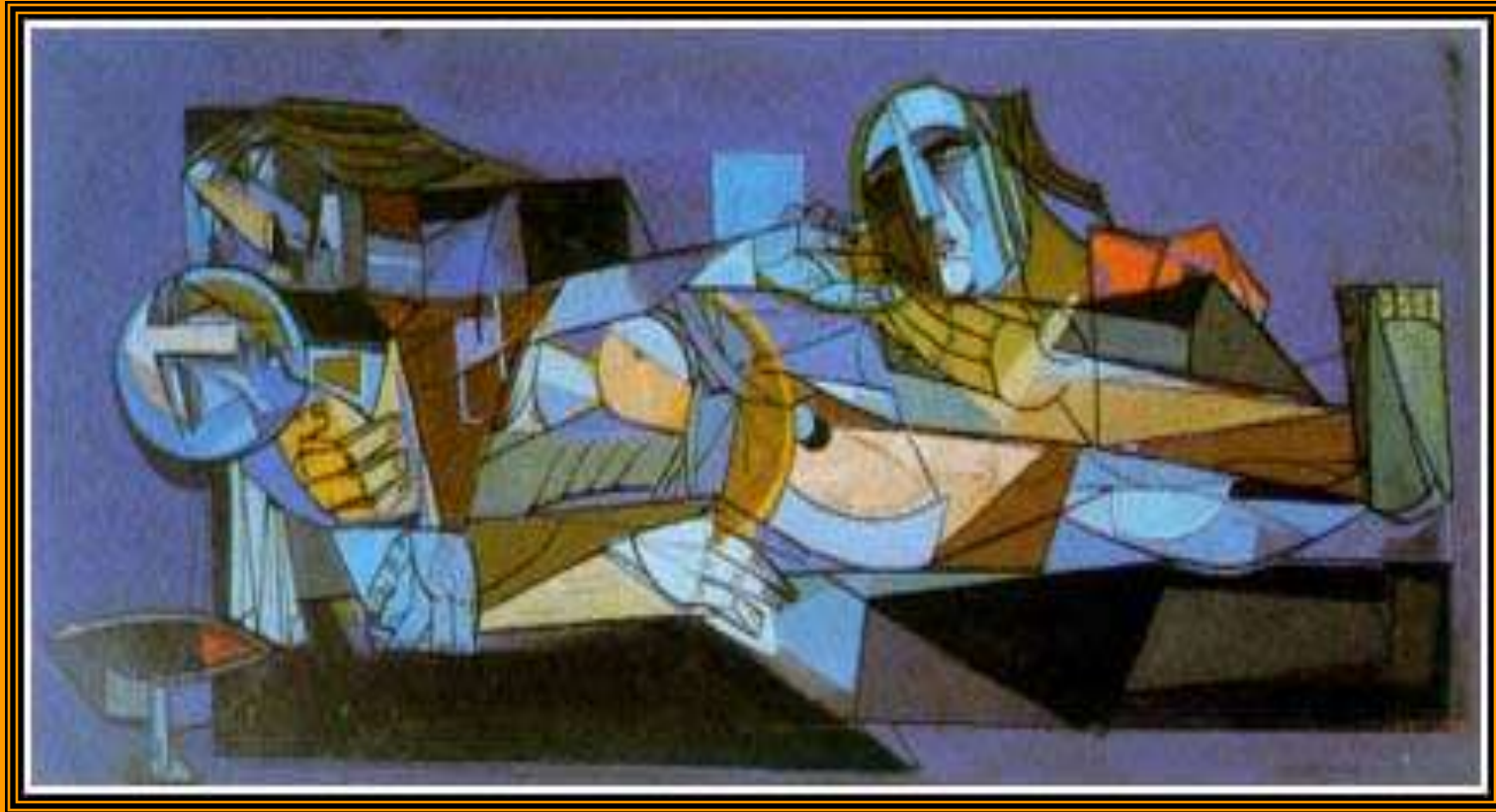
Pieta ,
πρώτο μισό 16ου αιώνα
(Μονή Ιβήρων)

Ενταφιασμός του Χριστού (επιτάφιος θρήνος),
Νέρεζι, Άγιος Παντελεήμονας (1164)

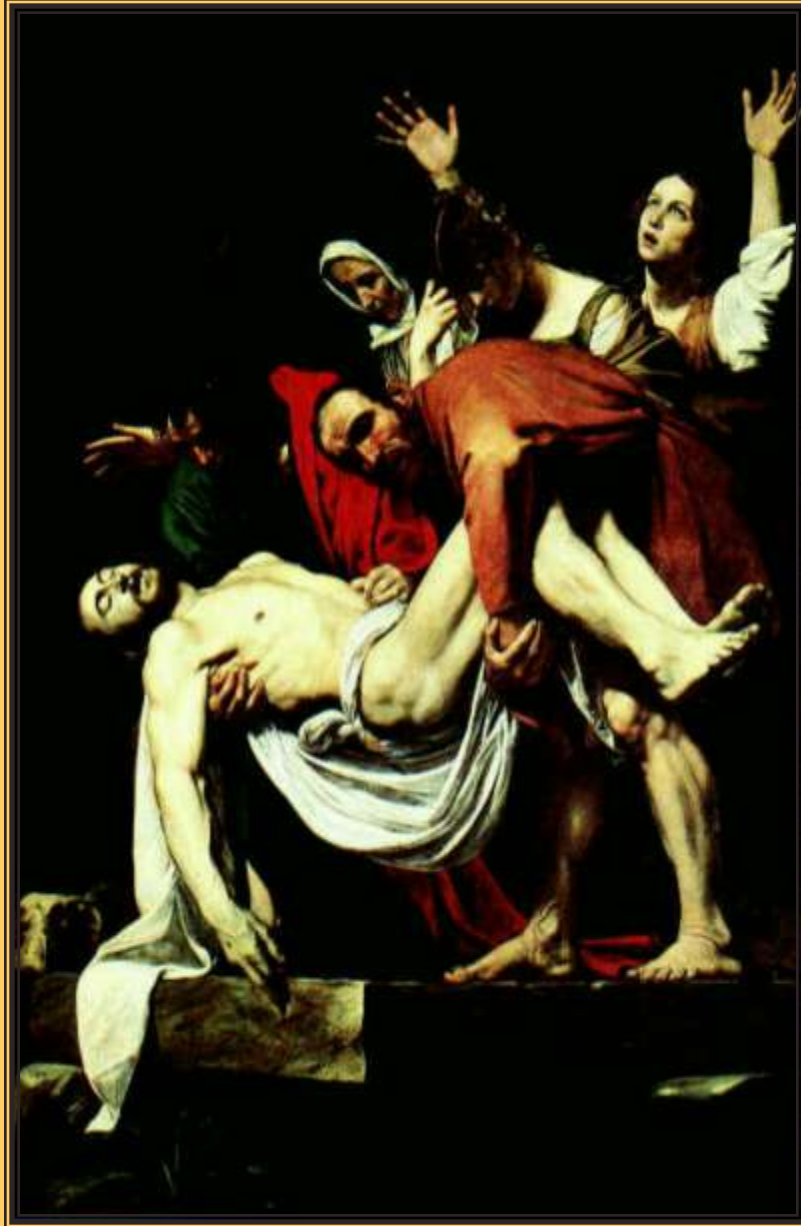

Lazar Vozarevic, Pieta (σερβική ζωγραφική 20ου αιώνα)

Caravaggio (1573-1610)

Στήλη πολεμιστή από τη Μαντίνεια ,
4ος αιώνας μ. Χ
Ύψος : 1,64 μ. Πλάτος : 90 εκ.

Άγιος Γεώργιος
Μονή Βατοπεδίου Αγίου Όρους
11ος αιώνας

Επιτάφιο ανάγλυφο του Δεξιλέω,
394 π.Χ.

Ύψος 1,75 μ.

Αθήνα – Κεραμεικός

Άγιος Γεώργιος

Antikensammlung SMPK Berlin

Antikensammlung SMPK Berlin

Ο Ηρακλής και ο Πειρίθους στον Άδη
Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος
470 – 460 π.Χ
Ύψος 42,5 εκ.

